

Zdravstveni turizam na Brijunima za vrijeme Paula Kupelwiesera

Rovis, Maja

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:402243>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

MAJA ROVIS

Zdravstveni turizam na Brijunima za vrijeme Paula
Kupelwiesera

Završni rad

Pula, rujan 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

MAJA ROVIS

Zdravstveni turizam na Brijunima za vrijeme Paula
Kupelwiesera

Završni rad

JMBAG: 0303088588, redovita studentica
Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Kulturno-povijesni spomenici
Znanstveno područje: Društvene znanosti
Znanstveno polje: Ekonomija
Znanstvena grana: Trgovina i turizam

Mentor: red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, rujan 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Maja Rovis, kandidatkinja za prvostupnicu Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli 11. rujna 2023.

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, Maja Rovis, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Zdravstveni turizam na Brijunima za vrijeme Paula Kupelwiesera“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

_____

U Puli 11. rujna 2023.

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Počeci turizma na Jadranu „„„„.....	3
2. Popularizacija Pule i okolice kao turističke destinacije.....	4
2.1. Vlastiti brijunski vodič i struktura gostiju	6
2.2. Brijunske otočne novine.....	9
3. Vizija Paula Kupelwiesera.....	10
4. Doba Paula Kupelwiesera.....	12
4.1. Skupa mirovina.....	14
4.2. Dizajn otočkog sna.....	14
4.3. Malaria i dolazak Roberta Kocha.....	16
4.4. Financijske poteškoće.....	17
4.5. Dovedi vodu na rajske otoke.....	18
4.6. Prijevoz i inovacija.....	18
5. Međunarodni uspjeh	19
5.1. Hotelski posao i arhitektura.....	19
5.2. Elitistički raj Habsburške Monarhije	20
5.3. Mjesto okupljanja Haute Volée oko 1910.	22
6. Ratne godine i kraj ere Kupelwieserovih	22
6.1. Prvi svjetski rat.....	22
6.2. Era Carla Kupelwiesera.....	23
7. Zaključak.....	24
8. Literatura.....	26
9. Popis ilustracija.....	27
10. Sažetak.....	28

Uvod

Zdravstveni turizam na području Istre započeo je upravo na Brijunskom otočju kada ih je davne 1894. kupio gospodin Paul Kupelwieser, industrijalac reprezentativnog austrijskog duha ondašnjice. Ono što je tu destinaciju činilo jedinstvenom jest blaga mediteranska klima u kombinaciji s pažljivo uređenim krajobrazom otoka. Kao i za svaku turističku destinaciju, prometna povezanost igrala je važnu ulogu u broju gostiju koji su pohodili otoke. Prve turističke publikacije prikazane u radu ukazuju da je do razvoja modernog turizma na fažanskom području došlo krajem 19. i početkom 20. stoljeća, nakon sanacije malarije i izgradnje prvih hotela na Brijunima, u Fažani i Valbandonu, zahvaljujući ponajprije strateškim vizijama Paula Kupelwiesera te ujedinenim naporima državnih agencija, znanstvenika i publicista - entuzijasta na istraživanju prirodnih značajki, kulturne baštine i gospodarskih potencijala, kultiviranju zapuštene obale i promociji razvoja prometne i turističke infrastrukture. Tema istraživanja završnog rada je zdravstveni turizam na otočju Brijuni za vrijeme Paula Kupelwiesera. Cilj završnoga rada jest prikazati način na koji je došlo do pojave zdravstvenog turizma na Brijunima, pritom ne fokusirajući se na sâm zdravstveni turizam već pokušavajući sintetizirati pretpostavke koje su do njega dovele. Završni rad ima svrhu istaknuti važnost utjecaja pojedinaca na gospodarstvo lokalne zajednice, ali posljedično i dati prikaz događaja u specifičnom vremenu istarske povijesti.

Struktura rada koncipirana je u sedam cjelina. U prvoj se cjelini tako nastoji iznijeti povijesnu i kulturološku podlogu koja je bila uvjet za razvijanje turizma na području Europe i Jadrana. Druga se cjelina bavi Pulom i okolicom, specifično važnošću pisane riječi kao medija kojim se širila svijest o turizmu, uključujući zdravstvenom turizmu, ali i nezaobilaznom pretpostavkom turizma koja uvjetuje relativno laku mogućnost prometovanja kao jednu od osnovnih motivacija za putovanjem. Treća cjelina kratko predstavlja viziju, odnosno ideju Kupelwiesera o onome što će se kasnije često nazivati „otočnim rajem“. Četvrta cjelina pokušava prikazati proces kupnje i uređenja otočja kako bi postali destinacija vrijedna posjećivanja. Peta cjelina bavi se zlatnim razdobljem Kupelwieserovog doba, ističući silnu transformaciju kojoj je otočje podvrgnuto. Nadalje, šesta cjelina bavi se krajem ere Kupelwieserovih te posljedično početnog razdoblja zdravstvenog turizma na Brijunima. Naposljetku,

zaključak ima za cilj kratko prenijeti najvažnije ideje koje su otočje učinile onime što danas jest.

U završnome su se radu koristile induktivna metoda, metoda analize, metoda deskripcije i metoda kompilacije kao znanstvene metode istraživačkog rada.

1. Počeci turizma na Jadranu

Razvoj modernog turizma na Jadranu usko je povezan sa stvaranjem koordiniranog sustava željezničkih i pomorskih komunikacija. Nakon što je Austrijski Lloyd uveo redovite parobrodske linije duž jadranske obale, novu kulturu i modu krstarenja pratile su specijalizirane turističke publikacije, prvi putopisi i vodiči, koji su hvalili blagu mediteransku klimu, egzotične krajolike i bogato kulturno nasljeđe te tako zainteresiranom čitateljstvu otkrili čari buduće Austrijske rivijere. Opatija je u razdoblju od 1844. do 1889. postala naše prvo klimatsko lječilište. Ova kombinacija ujedinenih nastojanja ambicioznih poduzetnika, znanstvenika, nadahnutih putopisaca i novinara (pri čemu su znanstvenici otkrivali, publicisti promovirali, a poduzetnici gradili novu turističku infrastrukturu), postala je formula uspjeha i za druge destinacije, uključujući i Brijune.¹

Prvi promotori tzv. Austrijske rivijere bili su liječnici, klimatolozi i klimatoterapisti, koji su proučavali i preporučivali terapijske dobrobiti blage priobalne klime s visokom koncentracijom aerosola te blagodati kupanja u moru. Kupanje i sunčanje nisu postali šire popularni sve do kraja 19. stoljeća, iako su medicinske prednosti morskih i zračnih kupelji bile poznate od sredine 17. stoljeća. Gosti sa sjevera Europe posjećivali su sunčani jug uglavnom zimi, sve dok nisu otkrili šarm toplog Mediterana, gdje su, po engleskom modelu, nastajale prve turističke destinacije. U doba industrijalizacije i demokratizacije putovanja, ranije turističke publikacije promovirale su egzotične krajolike obale Jadranskog mora. Njihov cilj je bio potaknuti razvoj turizma i privući putnike koji su željeli pobjeći iz urbaniziranog Europe u mediteransku idilu.²

¹ Urošević, Nataša, "Fažansko područje u prvim turističkim publikacijama", *Fažanski libar*, sv. 7., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2014., str. 96.

² Na i. mj.

Slika 1. Karta Brijuna, 1934.

(Izvor: The holiday paradise of the Belle Époque, <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> pristupljeno 13. rujna 2023.).

2. Popularizacija Pule i okolice kao turističke destinacije

Izdanja pulskih vodiča iz 1882. i 1889. pod nazivom "Vodič po Puli i okolici" (Führer für Pola und Umgebung) već tada su sadržavala sve ključne elemente modernih turističkih vodiča. Ovi vodiči pružali su putnicima obilje informacija koje su bile od suštinskog značaja, uključujući raspored vožnje vlakova i parobroda. Posebice su

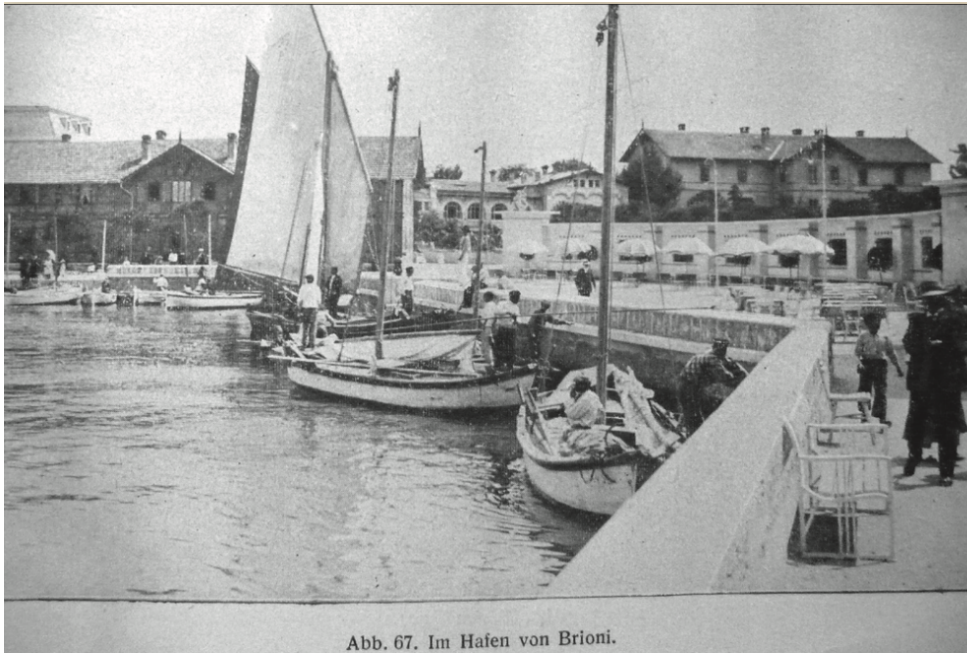
isticali važnost uspostave pruge Pula-Divača 1876., kao i redovitu parobrodsku liniju između Pule i Trsta, koja je bila relevantna i za Fažanu.

Vodiči su detaljno opisivali geografske, meteorološke i klimatske karakteristike područja te davali informacije o lokalnom gospodarstvu i stanovništvu. Također su obuhvaćali povijesni pregled s aktualnostima iz 19. stoljeća te popis sve više hotela i restorana. Preporučivali su obilazak kulturnih i povijesnih znamenitosti, uključujući antičke i srednjovjekovne spomenike, te postrojenja Arsenala, kao i mornaričke institucije poput Hidrografskog instituta sa Zvezdarnicom.

Posebna pažnja posvećena je Fažanskom području u opisu prirodnih i kulturnih ljepota okoline grada, potičući putnike na izlete. Osim toga, vodiči su aktivno poticali posjetitelje da istraže Brijunsko otočje, smješteno na sjeverozapadnom ulazu u pulsku luku, s redovitim parobrodskim linijama iz Pule. Otok Veliki Brijun detaljno je predstavljen s njegovim kamenolomima, rimskim nalazima te ostacima bazilike iz srednjeg vijeka.

Ovi vodiči također su isticali važnost Brijunskog otočja za pulsku ratnu luku zbog prisutnih utvrda, što je rezultiralo strogom zabranom fotografiranja na otocima. Na zapadnoj strani otoka nalaze se ostaci bazilike iz 6.-10. stoljeća. Nažalost, u kasnijem razdoblju malarija je pogodila otočje u tolikoj mjeri da je u 18. stoljeću bilo gotovo napušteno. Ipak, nakon što ih je kupio Paul Kupelwieser, otoci zarasli u makiju se kultiviraju. Posebice su važni radovi prof. Kocha na saniranju malarije. Nakon uspostave postaje za sanaciju 1898., već šest godina nije zabilježen niti jedan slučaj malarije kod 250 stanovnika otoka. Na otočju je uređeno preko 35 kilometara staza, a umjesto makije danas raste birano mediteransko raslinje, lovor i mirta, vinogradi i voćnjaci. I brijunsko vino je na dobrom glasu. Velika mljekara proizvodi odličan maslac i izvrstan carski sir. Gostima je na raspolaganju moderno uređeni hotel s depandansama, električnom rasvjetom i ljupkim kupalištem, čime su postavljeni temelji za buduće klimatsko lječilište.³

³ Isto, str.103.

Slika 2. Brijunska luka

(Izvor: Urošević, Nataša "Fažansko područje u prvim turističkim publikacijama", *Fažanski libar*, sv. 7., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2014., str. 105.).

2.1. Vlastiti brijunski vodič i struktura gostiju

Direkcija Brijuna izdala je oko 1910. u Beču i posebni brijunski vodič Führer durch Brioni /Vodič po Brijunima, za koji je Antun Gnirs napisao vrlo informativan kulturno-povijesni pregled, a opisane su i geografske i geološke, meteorološke, klimatske i vegetacijske specifičnosti, životinjski i podmorski svijet, lječilišne pogodnosti i zdravstvene indikacije, mogućnost izleta, te željezničke i brodske veze, s posebnom kartom.

Nakon legende o nastanku otočnog raja u uvodu prvog brijunskog vodiča, prof. A. Gnirs ističe da povijest Brijuna seže u daleku prošlost, kao i razvoj svih kultura na sjevernoj obali Mediterana. Gnirs informira i o zanimljivostima iz moderne povijesti otoka pa prenosi i sadržaj pisma koje je Kupelwieser u studenom 1900. poslao dr. Robertu Kochu, zamolivši ga za pomoć u sanaciji malarije. Dalje opisuje poteškoće u vodoopskrbi do izgradnje vodovoda 1908., a posebice su zanimljivi statistički podaci

o turističkim dolascima: u razdoblju od 1904. do 1909. više od 50 posto gostiju dolazilo je iz Beča, 10 posto iz Graza, 30 posto iz ostalih dijelova Austrije, a preostalih 10 posto činili su strani gosti. Dok je 1904. i 1905. na otočju godišnje boravilo prosječno 5.000 osoba, nakon uvođenja parobrodске linije Pula - Brijuni 1906. (dotad se na otok stizalo preko Vodnjana i Fažane) bilježi se već 15.000 dolazaka. Unapređenjem prometne infrastrukture (parobrodskih veza, a posebice nakon uvođenja direktne željezničke veze iz Beča za Pulu) broj gostiju povećao se od 1907. do 1909. na čak 30.000 godišnje. Stoga budućnost leži u proširenju kapaciteta i daljnjem unapređenju prometne infrastrukture, razvoju zdravstvenog, kulturnog, ali i kongresnog turizma te korištenju blagodatne blage mediteranske klime, koja omogućava i dulje zimske i proljetne boravke.⁴

Slika 3. Prvi brijunski vodič

(Izvor: Urošević, Nataša "Fažansko područje u prvim turističkim publikacijama", *Fažanski libar*, sv. 7., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2014., str. 106.).

⁴ Urošević, Nataša, "Fažansko područje u prvim turističkim publikacijama", *Fažanski libar*, sv. 7., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2014., str. 105.

Istu misiju poticanja turističkog razvoja na Austrijskoj rivijeri imao je još jedan pionirski turistički magazin: *Adria, Illustrierte Monatsschrift für Landes und Volkskunde, Volkswirtschaft und Touristik der adriatischen Küstenländer* /Ilustrirani mjesečnik za geografiju, etnografiju, gospodarstvo i turizam jadranskog priobalja. Izlazio je kao mjesečnik od 1908. do 1914. u Beču, Grazu, Trstu i Klagenfurtu. Izdavao ga je i uređivao već spomenuti Josef Stradner, najbolji poznavatelj turizma na Jadranu, koji u programu objavljenom u prvom broju iz prosinca 1908. poziva čitatelje na Jadran. Ističe ne samo važnost turizma, već i trgovine i industrije koje preferiraju Jadran otkako je Austrija postala svjesna vrijednosti i važnosti svoje obale, a vlada obratila pozornost na kulturni i ekonomski život ovih pokrajina. Izgradnja nove alpske željeznice i uvođenje novih brodskih linija omogućili su ne samo razvoj putničkog prometa, već i razvoj novih industrija i unapređenje poljoprivredne proizvodnje (vinogradarstva, maslinarstva i ribolova). Intenzivan razvoj prometne infrastrukture potaknuo je razvoj turizma, kao i zanimanje ljubitelja kulture za umjetnost i spomeničku baštinu iz svih razdoblja, kojima ovo područje obiluje, za mediteransku floru, podmorski život i lokalni folklor. Njegovanje ovih interesa bio je glavni cilj Stradnerovog ambicioznog izdavačkog projekta: „Osim predstavljanja kulturnog i gospodarskog života na jadranskoj obali, časopis će informirati turiste o klimatskim i krajobraznim prednostima boravka uz more; s pažnjom će pratiti poduzimanja vlade s ciljem unapređenja obalnog područja; informirat će ljubitelje umjetnosti i znanosti o arheološkim iskapanjima, najnovijim akvizicijama muzeja, spomenicima antičke i srednjovjekovne arhitekture, umjetničkom blagu stanovnika ovih pokrajina, opisivat će svijet oceanskih dubina, mediteransku floru itd.”

Koncipirajući svoj magazin kao ‘kroniku nove kulturne ere na Jadranu’, Josef Stradner okupio je u izdavačkom odboru cijeli niz uglednih suradnika, koji su svojom stručnošću i reputacijom jamčili uspjeh pothvata. Važnu su ulogu imali i Stradnerovi dobri odnosi s direktorima jadranskih hotela, koji su se reklamirali u magazinu. Jedna od stalnih rubrika, koja je posebice zanimala hotelijere, bila je lista uglednih gostiju koji su se odmarali na Austrijskoj rivijeri, među kojima su najpoznatiji bili članovi carske obitelji. Tako je i boravak prijestolonasljednika Franza Ferdinanda i njegove supruge Sophie von Hohenburg, u sklopu dužeg krstarenja Jadranom, bio dobar motiv za duži esej o prošlosti i budućnosti Brijuna u broju od veljače 1910. U

uvodnom standardnom opisu zemljopisnih karakteristika, ugodne klime i egzotične mediteranske vegetacije, otoci su predstavljeni kao golem zimzeleni park. Nadalje, može se pročitati da otočna farma proizvodi velike količine mlijeka, maslaca, tzv. carskog sira i brijunskog vina. Najveći dio članka zauzima povijesni pregled, s opisom atraktivnih arheoloških otkrića u uvali Verige.⁵

2.2. Brijunske otočne novine

Od veljače 1910. do ožujka 1914. Brijuni su izdavali i vlastite otočne novine – Brijuni Insel- Zeitung. Predratne vrhunce razvoja turizma na fažanskom području možemo pratiti u drugom, proširenom izdanju vodiča *Führer durch Pola, Brioni und Umgebung / Vodič kroz Pulu, Brijune i okolicu*, publiciste Emila Seidela iz 1913. Zanimljivo je da vodič, objavljen uoči Prvog svjetskog rata, započinje s obaviješću o zabrani fotografiranja u ratnoj luci, fortifikacijama i na Brijunima (osim kulturno-povijesnih znamenitosti u samome centru grada, nisu se smjele snimati niti lokacije na Kaštelu i Rivi). Popis hotela, restorana, kupališta i zabavnih programa ukazuje na već visoko razvijenu urbanu i turističku infrastrukturu. Vodič, osim toga, sadrži uobičajen geografski i povijesni pregled, kao i itinerar obilaska gradskih znamenitosti (stari grad, mornarička četvrt – od Montezara do Mornaričkog groblja te Arsenal i Pomorski muzej). U sklopu posjeta izletištima u okolici grada, u Šijansku šumu (Kaiserwald) stizalo se za 10 minuta tramvajem.⁶

⁵ Isto, str. 109.

⁶ Isto, str. 113.

BRIONI

INSEL-ZEITUNG

Illustrirte Wochenchrift. — Erscheint jeden Sonntag vom Feter bis Ende Oktober. — Redaktion in Brioni gründe.
Preis für Brioni und Pola K 18.—, auswärts K 20.— jährlich, Einzelnummern K —.80.

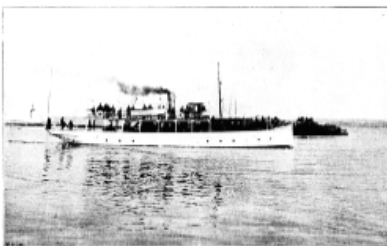
Nr. 1. | Brioni, 6. Feber 1910. | I. Jahrgang.

Ein Begleitwort zum Erscheinen unserer neuen Zeitung.

Die zahlreichsten Freunde Brionias werden hoffen, vielleicht bereits hoffen, wenn ihnen unvermittelt der Paschingsonntag die erste Nummer der Brionias-Zeitung mit ihrem Fröhlichkeitslachsen wieht, sie alle, die einmal im Herbst von Brioni kurz oder länger Zeit gelebt, sehen das neue Blatt vor sich und manchen kommt mit diesem Lachsen schon vor der Lektüre die Frage, was hat sich denn da unten ereignet, ist Brioni, das kleine, mit einem Blick in die vorverderste Ralte jeder Orto herangebrachten, die so viel höheren Geheimnisse erheben, dass die juristische Literatur aller Neuzeit, sei sie gut oder böse, mit Hilfe der Druckerschwärze zu Nutzen und Frommen einer grossen Gemäinde zum unabweislichen Bedürfnisgehörte Nun, da gehen wir ja gleich einmüthig zu, dass wir mit der geringsten Gewichtsbedrücktheit in diesem unter dem alten Titel eine Brioni-Insel-Zeitung in die Öffentlichkeit treten, mit darauf verstanden, dass unsere Freunde selber die Redaktion dieser Gesellschaft, welche weit entfernt von Annahme sein soll, vornehmen werden.

Mag der Inselort noch immer winzig sein, so hat doch seine Gemäinde schon diese gräss geworden. Zum kleinen Teil wohnt sie auf der Insel selbst, zum grössten Teil weit vom Strand der Insel entfernt, in Stadt und Land, so zu nördlichen von uns liegt. Und ihnen allen, die diesen kleinen Inselort gekannt, die sich in seinen

Larbeerwäldern, an seinem Strand, auf seinen kleinen Inseln wie in einem zweiten abwärtsgehenden Zuhause zu fühlen haben, erzählt uns das kleine Blatt die kleinen Insel allgegenwärtig, wie hier unten am Meer das Leben läuft und was sich sonst hat auch überall alle Fäden, die zu Brioni und sein Werden alljährlich gestellt werden. Das, was wir in dieser Zeitung sagen werden und zu sagen helfen werden, bezieht von unseren Brionias-Lesern nicht unangekündigt zu werden, sein, der neue Brioniaslander verkehrt wirklich,

Der neue Motorvapor 'Brioni'

der Scheiterbretter hat längst an eine andere Stelle gesetzt und in ein weisses festes Rohr gesamt, stimmt ein solcher Quell das besten frischen Gießwasser, allen Zweiflern zum Trotz, nun doch am Meerstrand vom Inselortens auf die Insel hinüber bezieht, und im Stelle des Kaffeehauses wird in allerhöchster Zeit das Hotel De Vachos entstehen. Wir beten um Entschuldigung, dass wir gleich hier eine Reihe der dringlichsten Fragen, welche aus von Nah und aus der Ferne zufliegen, beantworten, während wir alle anderen

Fragen, an unseren Briefkasten versenden, welcher dieselben gleich, richtig und so vollständig als möglich zu beantworten verpflichtet ist.

So werden alle Geheimnisse des Brioni-Lebens zwischen den Spalten unserer Freitagsgänge aufgedeckt werden, es wird kein Fragen mehr geben, warum das rote Blut vor der Dependence steht und nicht am Monte Tegghiaff, oder zwischen den Mauern der byzantinischen Mäurierung oder auf der Insel Madonna erkannt wurde, nach wieviel das Geheimnis preisgegeben werden, warum gerade zwischen den Pausenzeiten des Naxos-Hotels, Bionis bester Tropfengartenbau, die guten Mitleids auf den Strassen vertrieben werden müssen, um zu ihrer Wunde gelangen zu können. Unsere vorerwähnten Freunde, die alle einverstanden sind, werden sich erheben über diesen Teil des Programms unserer Zeitung, welche, obgleich so ähnlich oder anders und oft die Regierung des Brionisches interessiert haben, Schlusslicht, so alle-moisten an Frauen und jetzt kommt mit dem neuen Blatt die beste Möglichkeit unter und unmittelbarer Antwort.

Die neue Insel-Zeitung wird einen speziellen Teil der Fremdenbegegnung reservieren und wöchentlich eine Liste der Inselortens bringen. Sie wird sich nicht auf die Fährten der glücklichen Fremden beschränken, sondern zu einem Handbuche für alle alten und jungen Brionias sich entwickeln, die sich zum grossen Theil nicht unbefriedigt fühlen. Wer aber einmal in Ruhe und unbeschoren von grossen Göttern der Welt seine Erholung in Brioni finden

Slika 4. Brioni Insel-Zeitung, prvo izdanje, 1910. 1. stranica

(Izvor: Paul Kupelwieserchen Gutsdirektion, Brioni Insel- Zeitung 1910. Brioni: Paul Kupelwieserchen Gutsdirektion, str. 1. <http://library.foi.hr/lib/knjiga.php?sqlx=N00055&sqlid=1&C=> (pristupljeno 11. rujna 2023.).

3. Vizija Paula Kupelwiesera

Motive za svoj graditeljski pothvat Paul Kupelwieser objasnio je u autobiografskim *Sjećanjima starog Austrijanca* iz 1918., u kojima opisuje i najvažniju fazu razvoja

otočja od 1893. do 1913., kada je imidž otočja kao bisera Austrijske rivijere i elitnog lječilišta bio usko vezan uz Pulu kao glavnu austrijsku ratnu luku.

Opustošeni piratstvom, ratovima, kugom i malarijom, otoci su bili potpuno napušteni i prepušteni zubu vremena, sve dok ih 1893. nije kupio Paul Kupelwieser, koji ih je uspio pretvoriti u prekrasno odmaralište s mirišljivim šumarcima, zelenim proplancima i sjenovitim šetalištima kojima šetaju fazani, trče jeleni i skakuću zečevi. Uz šetnice, zimzeleno raslinje, lovor, cedrovi, magnolije, palme i četinjače koje pročišćuju zrak, Brijuni su danas, ukratko, jedan veliki park. U svako doba godine ovdje se okupljaju brojni članovi najviše domaće i strane aristokracije, koji na prostranim terenima za golf, polo i tenis nalaze opuštanje i užitek, a duž osunčane obale i u moru zdravlje. Brijunske štale imaju i 50 prekrasnih konja za konjički sport, golfu je namijenjeno veliko igralište s 19 rupa, tu je i šest prekrasnih igrališta za tenis. Kupanje je moguće duž cijele plaže, na otkrivenim i pokrivenim mjestima, ali najljepše kupačice okupljaju se prijepodne na kupalištu Saluga, kako bi pokazale najraznovrsnije plivačke ekshibicije. Arheološka nalazišta, promatračnice ptica, farma nojeva, ugodne šetnice i brojni drugi sadržaji nadopunjavali su bogatu turističku ponudu otoka. Organizirani dolasci vlakom iz Berlina, Pariza, Beča, Venecije i Sankt Peterburga te prijevoz prvim brodom na dizelski motor ili Junkersovim hidroavionima, učinili su Brijune još pristupačnijima i zanimljivijima europskoj eliti.⁷

⁷ Urošević, Nataša "Fažansko područje u prvim turističkim publikacijama", *Fažanski libar*, sv. 7., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2014. str. 116.

Slika 5. Kupalište Saluga

(Izvor: Urošević, Nataša "Fažansko područje u prvim turističkim publikacijama", *Fažanski libar*, sv. 7., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2014. str. 104.).

4. Doba Paula Kupelwiesera

Brijunsko otočje predstavlja čarobnu kombinaciju prirodnih ljepota i kulturnih spomenika izuzetne važnosti. Danas slovi kao elitna turistička destinacija.⁸

Moglo bi se pretpostaviti da je za uspjeh otočja takvih razmjera odgovoran Paul Kupelwieser, koji mu je 1893. postao vlasnik. Sagradio je tako hotele, restorane, kavanu, gospodarske objekte, šetnicu te nabavio tri suvremena broda.⁹

Najpoznatiji sin obitelji malih industrijalaca iz Piestinga u Donjoj Austriji bio je Leopold, koji je postao profesor povijesti slikarstva na Bečkoj akademiji i stekao

⁸ Begović, Vlasta, Schrunck, Ivančica: Brijuni : prošlost, graditeljstvo, kulturna baština, Zagreb : Golden marketing - Tehnička knjiga, 2007., str. 174.

⁹ Klunić, Vesna, „25 godina turizma u Nacionalnom parku Brijuni“, *Fažanski libar*, sv. 4., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2011., str. 107.

međunarodni ugled svojim oltarnim djelima. Paul je rođen 1843. kao deveto dijete bračnog para Leopolda i Johanne Kupelwieser, a studirao je preradu željeza u Bergakademie u Leobenu. Nakon završetka studija započeo je izuzetno uspješnu karijeru kao industrijski rukovoditelj i obnovitelj topionica i čeličana.¹⁰ Za Alberta Salomona Anselma Freiherra von Rothschilda on upravlja tvornicama željeza i čelika u donjem austrijskom gradu Ternitzu, u Teplitzu u Češkoj i Vítkovicama u Moravskoj. Povrh svega, najveća austrijska željezara u tadašnjem Kraljevstvu Bohemija doživjela je snažan uspon pod njegovim vodstvom. Odatle je ratni materijal dopremljen i u mornarsko dvorište u Puli. Može se pretpostaviti da je otkrio Brijunske otoke tijekom poslovnog putovanja. Kad se 1893. napokon umorio od borbe za narudžbama, spletkama i nagađanjima, odlučio je stvoriti nešto što će trajati, kao samostalni poduzetnik. Budući da se također bojao da talenti njegovih sinova Carla (21) i Leopolda (17) nisu dovoljni za sveučilišno obrazovanje, te su njih dvojica bila podložna iskušenju neozbiljnog rukovanja novcem, želio im je ostaviti „vrijednosti vezanima za koristan rad i već nekako osiguran od njih“. Nadalje, želio je dokazati da je ekonomski koristan razvoj moguć i na zapuštenom austrijskom jugu. Kad su mu urušeni Brijunski otoci (oko 700 hektara zemlje na jugozapadnoj obali Istre) ponuđeni na prodaju, putovao je Istarskom državnom željeznicom do Pule, odakle se ukrcao na kočiju do Fažane i ribarskim brodom došao do Velog Brijuna, željan kupovine.¹¹

Boravak u močvarnom području smatran je izuzetno opasnim zbog smrtonosnog oblika malarije, što ga uopće nije odvratilo: „Imao sam dojam da bi bilo moguće ovu grudu zemlje učiniti zdravom, plodnom i vrlo prekrasnom u svojoj vegetaciji uz malo razumijevanja, strpljenja i, naravno, više novca“. Dakle, kupio je - u roku od samo trinaest dana - dvanaest od četrnaest Brijunskih otoka.¹²

¹⁰ Urošević, Mirko, „Fažana i Valbandon na Kupelwieserovu tragu“, *Fažanski libar*, sv. 1., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2006., str. 100.

¹¹ „The holiday paradise of the Belle Époque“ Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

¹² Kupelwieser, Paul: „Aus den Erinnerungen eines alten Österreichers“, Wien, 1918. (AmforaPress, Pula, 2006), str.42.

4.1. Skupa mirovina

Oko 75.000 guldena (što odgovara cifri od oko 700.000 eura) – bila je otkupna cijena koju je Paul Kupelwieser platio g. Wildiju iz Trsta u ljeto 1893. za dvanaest od četrnaest otoka Brijuni / Brioni prema vlastitim izjavama. Cijena je odgovarala trima njegovim godišnjim plaćama kao generalnog direktora željezare. U to je vrijeme cijeli arhipelag obrastao grmolikom šumom koja je bila teško ekonomski iskoristiva i prekrivena smećem iz kamenoloma jer se Venecija (do 1797. otoci su bili mletački, a od tada dio austrijske obale) stoljećima tamo opskrbljivala građevinskim materijalom. U trenutku kupnje drva za ogrjev bili su jedini prinos, ali ni to nije bilo obilno zbog nedavnog šumskog požara. Zabrana gradnje izrečena iz vojnih razloga dodatno je smanjila vrijednost: na vrhu najvišeg nadmorskog dijela glavnog otoka Brioni Maggiore / Veli Brijun, na gotovo 50 metara nadmorske visine, nalazila se tvrđava nazvana po admiralu Tegetthoffu (pobjedniku Bitke na Visu koji je dao svoju flotu postaviti u Fažanskom tjesnacu 19. srpnja 1866.), utvrdu su dnevno čuvala samo dva vojnika zbog opasnosti od malarije. "Da sam tada shvatio da će ovaj luksuzni posao u starosti, kao što mi se činilo, nadilaziti moje relativno skromne financijske mogućnosti, ne bih imao hrabrosti preuzeti ga."¹³ Kupnja otoka bila je zapravo razmjerno mali iznos s obzirom na daljnja ulaganja koja će se morati poduzeti nakon toga i koja su također bila vrlo rizična jer zahtijevaju i posuđeni kapital, čija sigurnost nikako nije bila zajamčena.¹³

4.2. Dizajn otočkog sna

Paulov mlađi brat Max (bivši inženjer topionice u Witkowitzu) i njegova dva sina Carl i Leopold počeli su odmah na početku, zajedno s desetak drvoprerađivača, obavljati početne radove na čišćenju i graditi skloništa i cisterne za vodu. Kako bi unaprijedili uzgoj i stvorili potrebnu infrastrukturu, imenovao je Alojza Čufara / Aloisa Zuffara,

¹³ "The holiday paradise of the Belle Époque" Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

rodom iz Labina, direktorom robe. Preporučan je kao šumarski stručnjak i „čovjek velike pristojnosti“ graditelju Kupelwieseru, a 1894. sa ženom i djecom preselio se na divlje otoke. Od prvog dana je neumorno i vjerno radio na realizaciji ideja svojeg poslodavca. Bio je šumar na Brijunima (zasadio je oko 10 000 stabala), geodet, majstor graditelj i inženjer cesta - sve u jednoj osobi. Nakon radikalnog čišćenja stvoreni su nježni šumski pejzaži, valjane livade, šetnice za svako godišnje doba i skroviti puteljci s egzotičnim biljkama. Prijevoz odabranih biljaka i sjemena (koje je Kupelwieser poslao iz Londona i Pariza na Brijune) izvršila je austrijska ratna mornarica. Bilo je potrebno stvoriti i plodnu zemlju za stočarstvo, obrađivanje polja, vinograde i voćnjake. Krhotine iz venecijanskih kamenoloma morale su se prevoziti tračnicama u preklopnim vagonima kako bi se osigurao novi teren za stambene i poljoprivredne zgrade, parkove i poljoprivredu. Neposredno prije početka stoljeća, gostima je bilo na raspolaganju prvih 14 soba. Ipak, malarija i slaba opskrba pitkom vodom bile su stalne prijetnje i prepreke turizmu otoka.¹⁴

Slika 6. Paul Kupelwieser i Alojz Čufar, 1900.

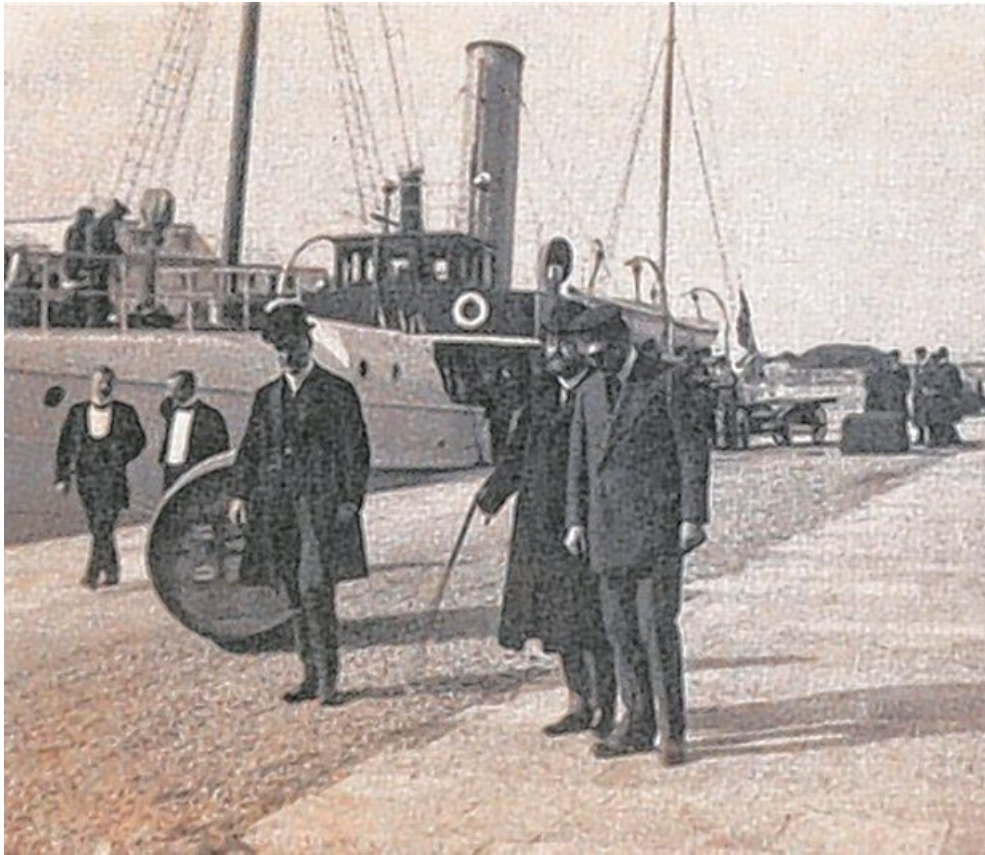
¹⁴ “The holiday paradise of the Belle Époque” Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

(Izvor: The holiday paradise of the Belle ÉpoqueDostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr/istrazi-brijune/brijunske-price/brijunski-vremeplov-novija-povijest>. (pristupljeno 25. kolovoza 2023.).

4.3 Malaria i dolazak Roberta Kocha

Najveća prepreka na putu do luksuznog raja punog gostiju nesumnjivo je bio trajni rizik od malarije. I sam Paul Kupelwieser ponio je ovaj suvenir sa sobom iz prvog posjeta novom imanju, što ga je dovelo do ivice smrti tijekom predavanja u Londonu. Umjesto da se nekoliko tjedana kasnije vratio na Brijune, uspio je otputovati tek u siječnju 1894. Nakon nekoliko godina postao je svjestan istraživanja malarije profesora Roberta Kocha, čitajući o tome u novinskim člancima i zamolio je kasnijeg dobitnika Nobelove nagrade za medicinu da nastavi svoje istraživanje na Brijunima. Koch se složio i Kupelwieser mu je osigurao eksperimentalnu postaju. U studenom 1900. profesor Frosch i njegov pomoćnik dr. Elsner poslani su na jug da pogledaju projekt. Navečer nakon dolaska, nakon što su odmah uzeli uzorke krvi recepcionara i glavnih konobara, predstavljeni su rezultati: komarci su pripadali opasnoj obitelji Anopheles. Uzorci su pregledani u Kochovom berlinskom laboratoriju, gdje je bio pionir u razvoju bakterioloških tehnika za kontrolu bolesti. Dr. Frosch vodio je lokalna istraživanja i liječenje zaraženih osoba, usredotočujući se na primjenu kinina. Iskorjenjivanje komaraca koji su prenijeli patogene tada je riješen odozdo prema gore. Vodene površine špricane su naftom, koje je zapaljena kako bi uništila ličinke. Jezerce i močvare isušili su istovarivanjem šljunka iz postojećih kamenoloma. Paul Kupelwieser svladao je svoju prvu veliku prepreku 1902., a Robert Koch dobio je Nobelovu nagradu za medicinu 1905. Od tog trenutka nadalje moglo se dogoditi dodatno otvaranje kao turistička destinacija i tijekom ljetnih mjeseci, omogućujući cjelogodišnji turizam, što je bilo neprocjenjivo važan faktor profitabilnosti. Spomenik Josefa Engelharta u čast Roberta Kocha na otoku i dalje pokazuje veliku zahvalnost obitelji Kupelwieser ovom istraživaču.¹⁵

¹⁵ “The holiday paradise of the Belle Époque” Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

Slika 7. Robert Koch na Brijunima, 1901.

(Izvor: "The holiday paradise of the Belle Époque" Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr/istrazi-brijune/brijunske-price/brijunski-vremeplov-novija-povijest>. (pristupljeno 25. kolovoza 2023.).

4.4. Financijske poteškoće

Paul je ubrzo smatran bogatim čovjekom koji je sebi priuštiio ekscentrični luksuz. Porezne vlasti postale su toga svjesne i njega i njegova starijeg brata Karla, poznatog bečkog odvjetnika i osnivača Radiološkog instituta u Lunz am Seeu, optužili su za utaju poreza. Razlog tome bio je fiktivni zajam 200.000 guldena od Karla Paulu. "Porezna komisija procijenila je moje bogatstvo na sedamnaest milijuna guldena i sukladno tome bio sam oporezovan, iznerviran i uvrijeđen i mogao sam samo uz puno truda i puno ustrajanja dobiti dio poreza koji su bili previsoki i traženi pod prijetnjom pogubljenja.¹⁶ Mnogi Paulovi prijatelji također su smatrali da je tvrtka Brioni ekonomski nerazumna i odbili su hitno potrebno povećanje već odobrenih

¹⁶ Kupelwieser, Paul: „Aus den Erinnerungen eines alten Österreichers“, Wien, 1918. (AmforaPress, Pula, 2006.), str. 24.

kredita. Umjesto toga, dodijeljena su mu mjesta u nadzornom odboru u industriji radi poboljšanja situacije ili primanja. Karl Wittgenstein, čija je sestra Bertha bila udana za Karla, brata Paula Kupelwiesera, konačno je pomogao plativši Paulu "nisku" cijenu zemljišta za izgradnju dviju vila na Velom Brijunu. Financijska situacija na prijelazu stoljeća bila je više nego napeta, a u proljeće 1901. Paul je čak morao prekinuti privatno putovanje zbog financijskih razloga.¹⁷

4.5. Dvesti vodu na rajske otoke

Godine 1903. Paul Kupelwieser izgradio je vodovod na morskom dnu kroz koji se Brijuni sada mogu opskrbiti dragocjenom tekućinom. To je učinjeno s pomoću parcele zemlje na kopnu u blizini Fažane, koju je mudro kupio nekoliko godina ranije. Ubrzo nakon toga, u suradnji s općinom Pula, još jedan, još kvalitetniji i produktivniji izvor vode iskorišten je u obliku današnjeg „javno-privatnog partnerstva“, koje je pitkom vodom opskrbljivalo Pulu i Brijune.¹⁸

4.6. Prijevoz i inovacija

Prvi gosti dolazili su na Veli Brijun već 1896., ali tek nakon što je eliminirana malarija, broj se neprestano povećavao od 1903. nadalje. Iako je Paul Kupelwieser već koristio dva čamca za prijevoz između kopna i otoka, potreba za udobnijim i modernijim prijevoznim sredstvom koja bi mogla zadovoljiti potrebe bogatih i elitističkih gostiju više se nije mogla poreći. Stoga je zapovjedio izgradnju novog broda, koji je lansiran u brodogradilištu San Marco u Trstu 1908., a čiji razvoj i izgradnja također moraju biti zanimljivi njegovim dizajnerima. Uostalom, to je bio prvi putnički brod koji je pokretao dizelski motor, svjetski debi! Korištenje ove nove pogonske tehnologije revolucionariziralo je prijevoz gostiju jer je tekuće dizelsko gorivo zauzimalo znatno manje prostora za skladištenje od ugljena, značajno

¹⁷ "The holiday paradise of the Belle Époque". Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

¹⁸ Na i. mj.

proširujući radni domet i minimizirajući troškove. Dakle, kopnena Austrija nije samo postavila prekretnicu u razvoju modernog pomorstva s razvojem propelera, već i uvođenjem dizelskih pogona za putničke brodove. Tada je brod "Brioni" pouzdano obavljao svoje dužnosti desetljećima, preživio oba svjetska rata i provjereno bio u službi sve do 1960-ih.¹⁹

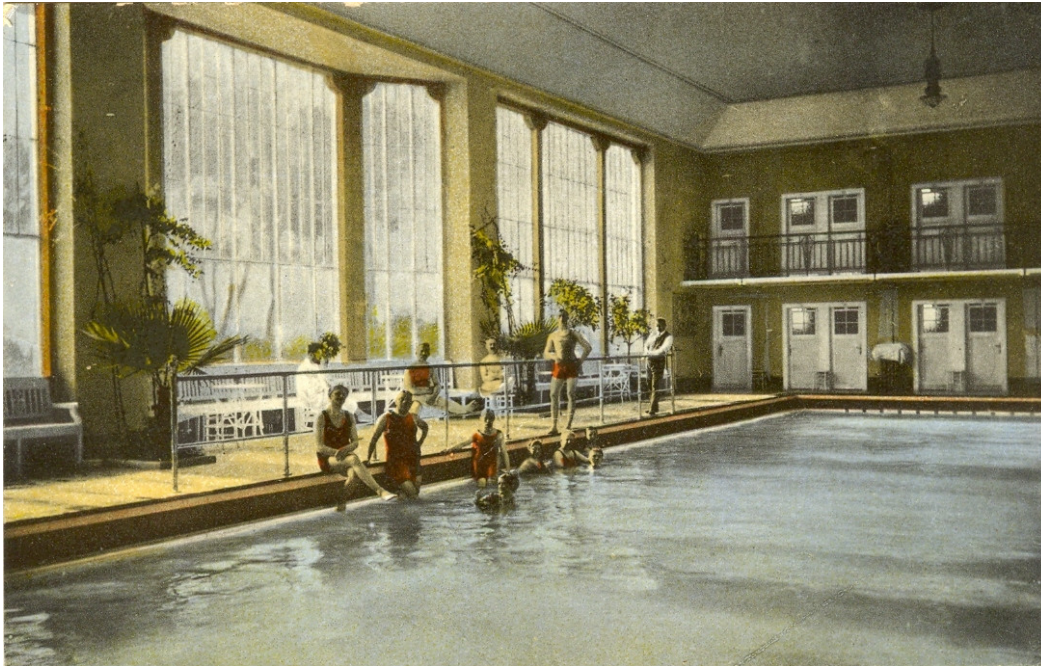
5. Međunarodni uspjeh

5.1. Hotelski posao i arhitektura

Nakon što su stečeni svi preduvjeti, Kupelwieser se koncentrirao na daljnje uređenje Brijuna. Godine 1902. mladi arhitekt Eduard Kramer (učenik Otta Wagnera, poznat po revolucionarnom dizajnu i građevinskom stilu s novim materijalima i konstrukcijama) prvi je put sudjelovao u izgradnji kuće za brodice. Od tada je projektirao i hotelske komplekse u secesionističkom stilu, opremljene najmodernijim sadržajima. Za naprednog Kupelwiesera armirani beton bio je izbor materijala. Nakon već postojećih malih hotela „Brioni“ i „Neptun I“, izgrađen je 1908. hotel „Carmen“, hotel „Neptun II“ 1910. i konačno veliki hotel „Neptun III“ 1912., s kojim je ostvaren ukupni kapacitet povećan na 320 soba. Osim toga, tu je i 10 vila za europsku elitu - sve naravno, uključujući kupaonice, struju i telefon. God. 1913. dodan je "zimski bazen", poznat kao prvi hotelski zatvoreni bazen u Europi, sa "širokom, izrazito plemenitom, svjetlom sobom u koju se slijevala grijana morska voda, s galerijama za gledatelje, sa sjedištima za one koje su se odmarali pod palmama i cvijećem." Posebna atrakcija bio je zoološki vrt s antilopama, zebrama, žirafama, tigrom, farmom nojeva i „Affenakademie“ (akademijom majmuna) koju je poznati hamburški upravitelj zoološkog vrta i trgovac životinja Carl Hagenbeck postavio pored stanice za aklimatizaciju, za trgovinu egzotičnim životinjama na Brijunima (nakon Hagenbeckove smrti 1913. taj se projekt više nije nastavio).²⁰

¹⁹ "The holiday paradise of the Belle Époque". Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

²⁰ "The holiday paradise of the Belle Époque". Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

Slika 8. Brijunski bazen s grijanom morskom vodom

(Izvor: Nacionalni Park Brijuni "Brijunski Vremeplov - Novija povijest" Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr/istrazi-brijune/brijunske-price/brijunski-vremeplov-novija-povijest>. (pristupljeno 25. kolovoza 2023.).

5.2. Elitistički raj Habsburške Monarhije

Iskonska se briga za zdravlje tako može usko povezati s potrebom za turističkom rekreacijom.²¹ Povezanost između turizma i visokog društva ilustrira važnost očuvanja zdravlja i odmora kao ključnih aspekata života brijunskih eminentnih gostiju. Ovu povezanost sažeo je D. Alfier kada je tvrdio da je „zdravlje zapravo jedan od najstarijih, trajnih i najvažnijih motivatora turističkog kretanja i da turizam u svim svojim oblicima uglavnom ima zdravstvenu dimenziju“.²²

Poznati gosti bili su od velike važnosti za imidž, u to vrijeme kao i danas. Samo aristokrati, industrijalci, vlasnici zemljišta i uspješni privatnici poput liječnika, slikara,

²¹ Hitrec, Tomislav „Zdravstveni turizam - pojmovni i koncepcijski okvir“, Zagreb, 1996., str. 254.

²² Alfier, Dragutin, *Uloga turizma u resocijalizaciji i desocijalizaciji suvremenog čovjeka*, Zagreb, 1994., str. 209.

pisaca, skladatelja i znanstvenika mogli su si priuštiti odlazak na godišnji odmor. Zbog veze s Berthom Wittgenstein iz bogate industrijske obitelji, koja je također iznjedrila posjet Ludwiga, filozofa, i Paula, koji je nakon ratne ozljede postao jednoruki klavirski virtuoz, došlo je do veze s najvišim industrijskim krugovima i dovodilo bogate goste na otok. Brijuni su privlačili ne samo okrunjene glave i visoku aristokraciju, već i ličnosti koje su se obogatile u monarhiji ili su se, primjerice, smatrale umjetnicima. Na plesne festivale pozvani su i pomorski časnici iz obližnje glavne luke austrijske i mađarske ratne mornarice, obučeni u više okićene nego ratne uniforme. Kupelwieser je svojim gostima ponudio neusporedivi raj za odmor koji nije ostavio ništa za poželjeti u pogledu luksuza. Godine 1906. austrijska carska obitelj otkrila je otok za rekreaciju, prije svega nadvojvotkinja Marija Josepha, majka kasnijeg (i posljednjeg) austrijskog cara Karla I. Saski kralj Friedrich August također je uživao u klimi i moru za vrijeme svojeg odmora, a car Wilhelm II. posjetio je ovaj raj 1912. Visoko plemstvo automatski je sa sobom donijelo novčanu aristokraciju i višu srednju klasu. Mnogi veliki sinovi i kćeri Austrije bili su povezani s Brijunima. Primjerice, Marcel Prawy ispričao je svoje prvo sjećanje iz djetinjstva na posljednjim nastupima u Bečkoj državnoj operi: trikove majmunske djevojke Missy na Brijunima. Jadno dijete majmuna odbilo je hranu i umrlo je nakon što mu je timaritelj poslan u vojnu službu 1914. Ili Thomas Mann, radeći na "Felixu Krullu", otputovao je sa suprugom Katjom i bratom Heinrichom na Brijune, gdje su vijesti o smrti skladatelja Gustav Mahlera također stigle do njega, nakon čega je iz novina izrezao Mahlerove slike i upotrijebio ga za opisivanje Aschenbacha u "Smrti u Veneciji". Ponekad se, međutim, odnos s elitom pokazao izuzetno teškim. Primjerice, austrijski nasljednik prijestolja zaljubio se u Brijune u tolikoj mjeri da ih je htio za sebe. Zajedno sa svojim dvorom nekoliko je tjedana u proljeće posjećivao otok od 1910. do 1912. Klima se pokazala toliko dobrom za njegovu astmu da je nekoliko puta pitao Kupelwiesera da mu proda sve. Paul Kupelwieser morao se bojati eksproprijacije ako se opire planovima nadvojvode. Zimi 1911. pregovori o kupnji nisu uspjeli i konačno je Franz Ferdinand (nakon što je fratar ispovjednik apelirao na njegovu savjest) zadovoljen zauzimanjem udaljenog dijela otoka kako bi izgradio novi bajkoviti dvorac uz more. Dana 28. lipnja 1914. austrijski nasljednik prijestolja i njegova supruga Sophie umrli su od posljedica hitaca ispaljenih u Sarajevu.

Međutim, njegov odnos s Paulom Kupelwieserom ostao je izuzetno napet čak i do vremena njegova ubojstva.²³

5.3. Mjesto okupljanja Haute Volée oko 1910.

S vremenom se na otočnom raju okupilo ne samo najbolje društvo, već je srednja klasa našla svoj put prema starom austrijskom jugu. Cijene smještaja nisu bile veće ili su bile samo neznatno veće od cijena ostalih turističkih središta tadašnje austrijske rivijere. Ožujak i travanj bili su mjeseci visoke sezone, ali posebno blage zimske temperature (nešto više od 6 stupnjeva u prosjeku) omogućile su gostima da uživaju u toplom suncu na terasama okrenutim prema jugu, zaštićenima od sjeverca. Veliki publicitet Brijunima dogodio se nakon povećanja hotelskog kapaciteta u razdoblju od samo nekoliko godina prije izbijanja Prvog svjetskog rata jer su od 1912. gosti željeznicom mogli udobno putovati iz Beča izravno do Pule, spavajući u spavaćim vagonima.²⁴

6. Ratne godine i kraj ere Kupelwieserovih

6.1. Prvi svjetski rat

Prvi svjetski rat prekinuo je turistički dotok i pretvorio otočni raj u vojnu tvrđavu u jednom naletu. Carska mornarica uselila se u hotele, a Brijuni su postali baza za podmornice i centar za obuku. Budući da otoci leže sjeverno od ulaza u nekadašnju glavnu luku ratne mornarice, također su bili izravno ugroženi nakon proglašenja rata Italiji od strane Austro-Ugarske krajem svibnja 1915. Turisti, žene i djeca morali su napustiti otok. Tada je općeprihvaćeno - rat je trebao trajati samo kratko vrijeme. Budući da austrijsku obalu Istre nikad nisu osvojili Talijani, Kupelwieser je uspio zadržati poljoprivredno imanje tijekom rata bez turizma. Odolijevao je propasti opskrbljujući mornaricu poljoprivrednim proizvodima, njegov spa stručnjak lječilišta,

²³ "The holiday paradise of the Belle Époque". Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

²⁴ "The holiday paradise of the Belle Époque". Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

dr. Lenz, upravljao je malom vojnom bolnicom, a mornarica je premjestila podmorničku bazu u to područje. Nakon završetka rata Brijuni su se ponovno našli na talijanskom teritoriju - na kraju s više ili manje netaknutom opremom. U listopadu 1914. Paul Kupelwieser svoje je bogatstvo procijenio na 10 milijuna kruna (oko 40 milijuna eura), što je vjerojatno bilo nerealno računajući na rat koji je već izbio.²⁵

6.2. Era Carla Kupelwiesera

Paul Kupelwieser umro je 1919. u Beču u dobi od 76 godina. Njegov avanturistički duh nije ga napustio do kraja, u Srbiji je tražio zlatne žile i razbolio se. Njegov sin Carl tada je preuzeo upravljanje tvrtkom, koja je sada transformirana u dioničko društvo. Pokušao se pomiriti s novim vladarima, nazvao se Carlom i nastojao je premjestiti Brijune u međunarodnu klijentelu. Kupljen je hidroavion za brže transfere gostiju do Trsta. Otvorio je kockarnicu, produžio teniske terene, izgradio najveći golf teren u Europi u to vrijeme i uzgajao polo konje (što se kasnije ispostavilo kao posebno štetno jer je skup uzgoj konja povlačio financijske poteškoće i porezne dugove). Iako su polo turniri uvijek bili izvor plemenitih gostiju, zaduženost tvrtke postupno se povećavala. Sami vinogradi, koje je njegov otac marljivo uzgajao na očišćenom tlu, sada nisu imali komercijalnu vrijednost. Italija je imala dovoljno vina i prema Austriji su postojale visoke carinske barijere. Kad je kolaps njujorške burze („Crni četvrtak“, jesen 1929.) pokrenuo globalnu ekonomsku krizu, posljedice za Brijune bile su nezaustavljive. Također je morao ići na suđenje protiv talijanskih vlasti zbog navodnih kreditnih dugova. Optužen je da nije pravilno otplatio zajam koji je uzet tijekom rata. Činilo se da je riječ o problemima s tečajem, ali i s neplaćenom odštetom. Prema obiteljskoj tradiciji, austrijska Schöllerbank nije mu pomogla. Godine 1925. Carl nije vidio izlaza i ugasio je vlastiti život.²⁶

²⁵ “The holiday paradise of the Belle Époque”. Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

²⁶ “The holiday paradise of the Belle Époque”. Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

7. Zaključak

Zdravstveni turizam na Brijunskom otočju ima svoje korijene u davnoj 1894., kada su ovi otoci postali vlasništvo gospodina Paula Kupelwiesera, industrijskog magnata koji je simbolizirao duh tog vremena u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Ono što je činilo ovu destinaciju posebnom bila je blaga mediteranska klima, kombinirana s pažljivo oblikovanim krajolikom otoka. Prometna povezanost također je odigrala ključnu ulogu u privlačenju brojnih gostiju na otoke.

Ovaj rad pokušao je rasvijetliti put prema razvoju zdravstvenog turizma na Brijunima tijekom vremena Paula Kupelwiesera. Iako se fokusirao na ovu specifičnu vrstu turizma, istraživanje je također pokušalo sintetizirati pretpostavke i okolnosti koje su omogućile njegovo stvaranje. Ovaj rad ima dublji cilj - istaknuti utjecaj pojedinaca na lokalno gospodarstvo i dati uvid u događaje iz specifičnog razdoblja istarske povijesti.

Projekt koji je na Brijunskom otočju pokrenuo Paul Kupelwieser mogao je uspjeti samo uz potpunu predanost toj misiji, uz puno entuzijazma, futurističke vizije te čak uz dozu ludosti. Napustiti profitabilan i siguran posao voditelja željezare kako bi za tri godišnje plaće kupio tada gotove divlje otoke, dokaz su avanturističkog duha čovjeka kojemu Brijuni i mnogi drugi danas mogu puno zahvaliti. Prije svega, sanjarska ideja o rajskom otoku koji bi pohodila austrijska i europska elita uživajući u dokolici i blagodatima lokalne klime zahtijevala je mnogo odricanja i bila je financijski gotovo nerealna. To je bio posao iz ljubavi, a ne iz profita. Dakako, uz dovoljnu ustrajnost došlo je i do gomilanja kapitala, ali je splotom okolnosti taj projekt, a time i otočje Brijuni, zauvijek ispalo iz ruku obitelji Kupelwieser. Sasvim je sigurno da bi jedan takav pothvat danas bio previše riskantan te da se zbog manjka ulagača vjerojatno ne bi ni dogodio. No, tadašnji Zeitgeist dozvoljavao je istraživanje novih područja, posebno onih pod vlašću Austro Ugarske Monarhije te njihovo razvijanje. Kopnena Austrija dobila je utopijsko mjesto na kojemu se mogla odmarati, poboljšati zdravlje, plivati, družiti se, pogledati egzotične životinje te se šetati skrovitim puteljcima u bivšem kamenolomu. Labinjan Alojz Čufar zaslužan je za krajobraznu arhitekturu otoka koja je svakako pridonijela njegovoj popularnosti. Čak je i kasniji dobitnik Nobelove nagrade Robert Koch ostavio svoj trag na otocima, iskorijenivši malariju te

tako osloboditi Brijune najveće prepreke dolasku gostiju. Brijunski je projekt svakako grupni rad vrsnih međunarodnih stručnjaka onoga doba, no čovjek koji je poglavito zaslužan za uspjeh Brijuna upravo je sam investitor, Paul Kupelwieser. Otočna idila prekinuta je početkom Prvog svjetskog rata te se Brijuni od tada nisu uspjeli vratiti u svoje slavno stanje, u doba kada ih je posjećivala aristokracija i poznati svjetski umjetnici i književnici. Može se nadati da će u budućnosti investitori i država, koja im je trenutno vlasnik, prepoznati potencijal tog područja te ih urediti sukladno novim standardima, čuvajući dašak njihove slavne prošlosti. Budući da su otoci proglašeni Nacionalnom parkom, zabranjeno je na njima graditi. No, to ne znači da se neka od postojećih zdanja ne bi mogla prenamijeniti, posebice ako se država odrekne predsjedničkih rezidencija na otocima, koji se danas gotovo i ne koriste. Dozvolilo bi to Brijunima da uđu u 21. stoljeće, ponoseći se svojom bogatom prošlošću, ali ne i živući u njoj.

8. Literatura

Knjige i članci

1. Alfier, Dragutin: *Uloga turizma u resocijalizaciji i desocijalizaciji suvremenog čovjeka*, Zagreb, 1994.
2. Begović, Vlasta, Schrunck, Ivančica: *Brijuni: prošlost, graditeljstvo, kulturna baština*, Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2007.
3. Hitrec, Tomislav: *Zdravstveni turizam - pojmovni i koncepcijski okvir*, Zagreb, 1996.
4. Kupelwieser, Paul: *Aus den Erinnerungen eines alten Österreichers*, Wien, 1918. (AmforaPress, Pula, 2006.).
5. Klunić, Vesna: „25 godina turizma u Nacionalnom parku Brijuni“, *Fažanski libar*, sv. 4., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2011., str. 105.-111.
6. Urošević, Mirko: „Fažana i Valbandon na Kupelwieserovu tragu“, *Fažanski libar*, sv. 1., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2006., str. 99.-109.
7. Urošević, Nataša: Fažansko područje u prvim turističkim publikacijama, *Fažanski libar*, sv. 7., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2014., str. 95.-120.

Internetski izvori

1. “*The holiday paradise of the Belle Époque*” Dinastija Mautner Markhof, Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).
2. “*Osobe koje morate upoznati*” Nacionalni park Brijuni Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr/istrazi-brijune/osobe-koje-morate-upoznati> (pristupljeno 25. kolovoza 2023.).

Popis ilustracija

Slika 1. Karta Brijuna, 1934. (Izvor: The holiday paradise of the Belle Époque, <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> pristupljeno 13. rujna 2023.).

Slika 2. Brijunska luka, Izvor: Urošević, Nataša “Fažansko područje u prvim turističkim publikacijama”, *Fažanski libar*, sv. 4., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2014. str. 105.

Slika 3. Prvi brijunski vodič, Izvor: Urošević, Nataša “Fažansko područje u prvim turističkim publikacijama”, *Fažanski libar*, sv. 4., Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2014. str. 106.

Slika 4. Brioni Insel-Zeitung, prvo izdanje, 1910. BRIONI Insel- Zeitung. 1910. Brioni: Paul Kupelwieserchen Gutsdirektion. <http://library.foi.hr/lib/knjiga.php?sqlx=N00055&sqlid=1&C=> (pristupljeno 11. rujna 2023.).

Slika 5. Kupalište Saluga Izvor: Urošević, Nataša “Fažansko područje u prvim turističkim publikacijama”, *Fažanski libar*, sv. 4, Pula-Fažana: AmforaPress Pula, 2014. str. 104.

Slika 6. Paul Kupelwieser i Alojz Čufar, 1900. Izvor: The holiday paradise of the Belle Époque” Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

Slika 7. Robert Koch na Brijunima, 1901. Izvor: The holiday paradise of the Belle Époque” Dostupno na: <https://www.dynastiemautnermarkhof.com/en/family-chronicle/brioni/brionis-history/> (pristupljeno 13. kolovoza 2023.).

Slika 8. Brijunski bazen s grijanom morskom vodom Izvor: “Brijunski Vremeplov - Novija Povijest.” Nacionalni Park Brijuni. Dostupno na: <https://www.np-brijuni.hr/hr/istrazi-brijune/brijunske-price/brijunski-vremeplov-novija-povijest>. (pristupljeno 25. kolovoza 2023.).

SAŽETAK

Zdravstveni turizam na Brijunskom otočju ima duboke korijene počevši od 1894. kada su postali vlasništvo Paula Kupelwiesera, industrijskog magnata iz Austro-Ugarske Monarhije. Otočje se izdvajalo zbog svoje mediteranske klime i uređenog krajolika, a doseglo je širu popularnost zahvaljujući prometnoj povezanosti. Ovaj rad istražuje povijest razvoja zdravstvenog turizma na Brijunima tijekom Kupelwieserove ere. Strukturiran je u sedam cjelina, počevši s povijesnim i kulturnim kontekstom razvoja turizma u Europi i na Jadranu. Dalje se bavi Pulom i okolicom, istražujući ulogu pisane riječi i prometne povezanosti kao ključnih faktora motivacije za putovanje. Završni rad analizira i Kupelwieserovu viziju "otočkog raja", proces kupnje i razvoja otoka te zlatno doba otočja tijekom njegove ere. Također se dotiče prijelaza u razdoblje zdravstvenog turizma na Brijunima. Na kraju, zaključak sažima najvažnije ideje koje su oblikovale otočje u njegovu današnju formu.

SUMMARY

Health tourism on the Brijuni Islands has deep roots dating back to 1894 when they became the property of Paul Kupelwieser, an industrial magnate from the Austro-Hungarian Monarchy. The islands stood out for their Mediterranean climate and well-manicured landscape, gaining wider popularity due to their accessibility. This study explores the history of health tourism development on the Brijuni Islands during the era of Paul Kupelwieser. It is structured into seven sections, beginning with the historical and cultural context of tourism development in Europe and the Adriatic. It then delves into Pula and its surroundings, examining the role of the written word and transportation connectivity as key motivators for travel. The final thesis analyzes Kupelwieser's vision of an "island paradise," the island's acquisition and development process, as well as the golden age of the islands during his era. It also touches on the transition to the era of health tourism on the Brijuni Islands. Finally, the conclusion summarizes the most significant ideas that have shaped the islands into their present form.